

TEBDİL

(bk. TAHRİF).

TEBDİL GEZMEK

Hükümdarların tanınmamak için kıyafet değiştirerek denetleme amacıyla halk arasında dolaşmalarını ifade eden bir tabir.

Sözlükte “değiştirmek” anlamındaki **tebdil**den gelen tebdil gezmek (**tebdil-i kıyâfet / tebdilü'l-kıyâfe**), saraylarda farklı bir hayat süren hükümdarların kimliklerini gizlemek için kılık değiştirip halkın durumunu bizzat görmek veya kendileri hakkında düşüncelerini öğrenmek amacıyla onların arasında dolaşmasıdır. Kaynaklarda bu husus daha çok Arapça’da “kıyafet değiştirmek, başka bir kılığa girmek” mânasına gelen **tegayyür** ve **tenekkür** kelimeleriyle anlatılır. Eskiden Araplar savaşlarda pars (nemr) derisi giyerler ve bunu “tenekkür”le ifade ederlerdi. Tebdil gezmedeki gizlilikten dolayı **hafâ** (gizli olmak) kökünden türeyen bazı kalıplar da kullanılmıştır. Batı dillerinde bunun karşılığında “disguise” ve “incognito” gibi kelimeler yer alır.

Tebdilkiyafet giyim kuşam yanında yüz makyajı, saç sakal, bıyık tıraşı gibi bazı değişiklikler yapmayı da içine alır. Tarihte kılık değiştirmeye dair pek çok örneğe rastlamak mümkündür. İslâmî kaynaklarda Hz. Dâvûd’un hükümdar olduktan sonra tebdilkiyafetle halkın arasına karıştığı, kendisinin ve devletin icraatı hakkında onların düşüncelerini öğrendiği nakledilir. Ahd-i Atik’te Saul’un kılık değiştirip cinci bir kadına gitmesinden (I. Samuel, 28/8), bazı İsrâil krallarının cenge girmek için kıyafet değiştirmesinden (I. Krallar, 22/30; II. Tarihler, 18/29; 35/22); Ahd-i Cedid’de sahte resullerin Mesih’in elçileri sûretine bürünmesinden, şeytanın kılık değiştirip nur meleğinin şekline girmesinden (Korintoslular’a İkinci Mektup, 11/13-14) söz edilir. Ashâb-ı Kehf kıssasında mağarada gizlenen gençlerden Diomedes veya Lamblicus’un olup biteni öğrenmek ve yiyecek temin etmek üzere tebdilkiyafet ederek şehre indiği anlatılır.

Tarihte tebdil gezmenin halkın durumunu anlama, saraydan sıkılıp dışarıya açılma arzusu ve kimliğini gizleyerek düşmanlar-

dan korunma gibi amaçlarla yapıldığı görülmür. Kaynaklarda farklı bir kimliğe bürünüp halkın arasına giren, uzun yolculuklara çıkan veya bir yerde ikamet eden kimselere dair rivayetlere çokça rastlanmaktadır. Hz. Ömer gece karanlığında Medine sokaklarında dolaşarak halkın durumunu ve yönetimden memnun olup olmadıklarını anlamaya çalışırdı. Halktan biri gibi giyinen Hz. Ömer’in bu davranışı “devriye gezmek” şeklinde ifade edilmiştir (Ebû Hilâl el-Askerî, s. 105; Süyûtî, s. 155). Tebdil gezme daha çok Abbâsiler döneminde görülür. Sesi çok güzel olan ve Kur’ân-ı Kerim’i güzel okuyan hadis hâfızı Abdurrahman b. Bişr’in kıraatini dinlemek için Nişâbur Emîri Abdullah b. Tâhir akşamları tebdilkiyafet ederek imamlık yaptığı camiye gitmeyi âdet edinmişti. Hârûnürreşid ile veziri Ca’fer b. Yahyâ el-Bermekî sık sık tebdilkiyafetle halk arasında dolaşırdı. Bizans İmparatoru Theophilos’un Hârûnürreşid’i taklit ederek tebdilkiyafetle şehirde dolaştığı, tebaanın en fakir ve güçsüzleriyle konuştuğu, bunların şikâyetlerini dinleyip suçluları ibret alınacak şekilde cezalandırdığı bilinmektedir (Ostrogorsky, s. 195). Mu’tazid-Billâh ile nedimi Abdullah b. Hamdân ve Kâdir-Billâh gibi bazı halife ve devlet adamları genellikle tüccar kılığında halkın arasına karışırdı. Abbâsî Halifesi Muktedir-Billâh’in yakalanmasını emrettiği Fâtımî hilâfetinin kurucusu Ubeydullah el-Mehdî, Suriye’den İfrîkiye’ye kadar olan uzun yolculuğunu tüccar kılığında yapmıştı (İbn Haldûn, III, 363). Bu arada derviş, kadın, dilenci, ruhban kılığında girenler de vardı (Hilâl es-Sâbî, s. 78; Zehebî, s. 9). Kıyafet değiştirmeye savaş hileleri ve casusluk gibi amaçlarla da başvurulmuştur. Kinâne’den Benî Bekir b. Abdümenât’ın Hudeybiye Antlaşması’na aykırı olarak müslümanların müttefiki Huzâ’a’yı saldırmaya katılan Safvân b. Ümeyye gibi Kureyşli gençler vardı. Fâtımî Halifesi Muiz-Lidînillâh tarafından Kuzey Afrika’ya gönderilen Cevher es-Sikillî ile savaşı göze alamayan Midrârîler’den İbn Vâsûl ailesi ve yakınlarıyla birlikte gizlice Sicilmâse’den ayrılmış, ardından durumu gözlemek için kıyafet değiştirip şehre girmeye çalışırken yakalanıp Cevher’e teslim edilmiştir. Köseadağ savaşında yenilen II. Keyhusrev gece karanlığında kıyafetini değiştirerek Tokat’a sığınmak zorunda kalmıştır. Hindistan Delhi Sultanlığı hükümdarlarından Radyye Begüm halk arasına karışırken erkek elbise-

si giyiyor ve yüzüne nikap takıyordu. Destan ve halk hikâyelerinde kılık değiştirip kimliğini gizleme motifi çok yaygındır. Tebdilkiyafetle yolculuğa çıkan hükümdarlar bu motifin başlıca kahramanlarındandır. Dede Korkut’ta hakanların düzeni sağlamak için kılık değiştirip toplumun içine girdikleri anlatılır. Binbir gece masallarında Hârûnürreşid ile veziri Ca’fer el-Bermekî’nin ve başka hükümdarların tüccar kıyafetiyle Bağdat sokaklarına çıktıkları hikâye edilir (*Elf leyle ve leyle*, III, 13 vd.).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Hilâl el-Askerî, *Evâ’il*, Beyrut 1407/1987, s. 105; Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *Rûsûmü dâri’l-hilâfe* (nşr. Mîhâil Avvâd), Beyrut 1406/1986, s. 78; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm: sene 671-680*, s. 9; İbn Haldûn, *el-İber*, III, 363; Kalkaşendî, *Şubhu’l-a’sâ* (Şemseddin), V, 119; Süyûtî, *Târîhu’l-hulefâ*, Beyrut, ts. (Dârü’s-Sekâfe), s. 155; *Elf leyle ve leyle*, Kahire 1375/1956, I, 114; III, 13 vd.; IV, 122; VI, 165, 166; G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1981, s. 195; *Concordance to the Good News Bible* (ed. D. Robinson), Suffolk 1983, s. 279; Bahriye Üçok, *İslâm Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, Ankara 1993, s. 49-50; Mehmet Naci Önal, “Halk Anlatılarında Kahramanın Kimliğinin Gizlenmesi”, *Turkish Studies*, V/1 (2010), s. 1271-1285.



NEBİ BOZKURT

Osmanlılar’da. Tebdil gezme kaynaklarda “tebdil-i kıyâfet, tebdil-i câme, tebdile çıkma” şeklinde de geçer. Hükümdarların ve idarecilerin kıyafet değiştirerek dolaşmaları tarih boyunca pek çok devlette görülür. Osmanlılar’da bu tür uygulamalar hakkında erken tarihli örnekler mevcut değildir. XVI. yüzyıldan itibaren padişahların farklı meslek erbabının kıyafetleriyle halk arasına karıştığına dair bilgilere rastlanır. Kaynakların belirttiğine göre Yavuz Sultan Selim kıyafet değiştirip uzun süren gezilere ve ava çıkardı. Kanûnî Sultan Süleyman ve sadrazamı İbrâhim Paşa sipahi el-bisesiyle tebdile çıkmışlardı. Tebdil gezme usulü XVII. yüzyılda daha da yaygınlaşmıştır. Bilhassa tahta çıkan genç yaşta padişahların tebdil gezme arzusunda oldukları kaydedilir. Bu durumun, halkı tanıma yanında kafes arkasında geçen şehzadelik dönemlerinden sonra serbestçe hareket etme isteklerini tatminden ileri geldiği düşünülebilir. II. Osman’ın bostancı, II. Ahmed’in Mevlevî şeyhi kıyafetine büründüğü, IV. Murad’ın değişik kıyafetler giydiği, IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed ve II. Mustafa’nın uzun zaman ikamet etmiş olmalarından dolayı daha ziyade Edirne’de tebdile çıktıkları bilinmektedir. XVIII. yüzyıl hükümdarlarından III. Mustafa tebdil

TEBDİL GEZMEK

hasekisi, I. Abdülhamid şerif, III. Selim de-
libaşı, kalyoncu, zaîm kıyafetleriyle dolaş-
mıştır. Padişahlar tebdile çıkarken onlara
refakat edenler de farklı kılıklara bürünür-
dü. IV. Murad tebdil gezilerinde vezirîâ-
zamını, bazan musahibini yanına alırdı.

Padişahlar tebdilikıyafetle ava çıktıklarında gördükleri olumsuzluklara müdahale eder, tedbir alınmasını emreder, bazan rastladıkları bu davranışlar yüzünden ölüm dahil ağır cezalar verirlerdi. IV. Murad'ın Maltepe menziliinde tebdil gezerken sefer hazırlıklarını yetersiz bulduğu Cigalazâde Mahmud ve Yûsuf, Sultanzâde Mehmed ile Vezir Mustafa paşaların sürgüne gönderilmesini emretmiş (Naîmâ, II, 760), Bağdat seferi sırasında tesadûf ettiği tü-tün içen on dört neferi cezalandırmıştır. III. Mustafa da rastladığı bir sefâret tercümanının kimliğini araştırarak onun ricâl konaklarına gidip casusluk yaptığını anlaşıncaya katlini istemiştir. Aynı padişah, sarı mest ve renkli elbise giymeme yasağına uymayan bir hıristiyan ekmeğe ve bir yahudiyi görünce ölümle cezalandırmıştır. Padişahları tebdil gezerken tanıdığını belli etmek, onlarla konuşmak, arzuhal sunmak âdet değildi; böyle davrananlar ağır şekilde cezalandırılırdı. III. Mustafa'nın tebdil gezilerine dair örnekler veren Şem'dânîzâde, "Bir padişahın sırf haşmet olsun diye şehirde tebdil gezerken hiç olmazsa bir bî-edebi katil veya başka bir şekilde te'dib ve sebepli sebepsiz bir diğerini olmayacak bir ihsanda bulunarak ihya etmelidir, böylece herkes edebini takınıp keremini umar olsun" derken tebdil gezmenin bir başka vechesine işaret eder (*Müri't-tevârih*, II/A, s. 35).

İç ve dış bunalımların Osmanlı Devleti'ni ciddi anlamda sarstığı dönemlerde hükümdarlık yapan I. Abdülhamid ve III. Selim'in sıkça tebdile çıkıp halkın nabzını tutmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. İktidarlarının meşruiyet araçlarından biri olarak tebdilin kullanılmasının özellikle reformcu hükümdarlar döneminde daha sık görülmesi şaşırtıcı değildir. I. Abdülhamid'in ulemâ kavuşu üzerine yeşil destar sarıp maiyetine silâhdar ağa, mâbeyin ağaları ve çavuşlardan bazılarını alarak sur içi İstanbul'unu, çarşı pazarları ve kapanları tefiş ettiği, bu gezilerin sabahleyin başlayıp ikinci vaktine kadar sürdüğü, bunun ardından İstanbul halkına, çarşı ve pazarlara dair sert emirler çıkardığı belgelerden anlaşılmaktadır. III. Selim'in tahta cülûsundan itibaren aksaklıkları, yolsuzlukları kontrole özel bir önem verdiği bilin-

mektedir. Tebdilikıyafetle Kızkulesi'ni tefiş eden III. Selim kule dizdarının görev başında olmadığını görünce bulunup denize atılmasını emretmiş, araya girenlerin ricası üzerine canını bağışlayarak görevinden uzaklaştırmıştır. Bir defasında Barut-hâne-i Âmire'ye gittiğinde kendisini tanımayan görevlilerin şikâyetlerini duyunca durumlarının iyileştirilmesini istemiştir. Bu arada sıkça tebdil gezmesinin tehlikelerinden bahseden Şeyhülislâm Mehmed Şerif Efendi'yi azletmiştir.

II. Mahmud'un da halk arasına karıştığına, Tophâne-i Âmire'de top dökümünü seyrettiğine, ateş tâlimi ve topların sūra-tiyle ilgilendiğine dair kayıtlar vardır. Tanzimat dönemiyle birlikte padişahlar artık bu tür uygulamalara başvurmamıştır. Tebdil gezme esas itibarıyla padişahlar hakkında kullanılmakla birlikte sadrazam, ye-niçeri ağası, subaşı, nâib gibi yetkililer tefiş maksadıyla tebdilikıyafete başvurmuştur. Tebdil gezme sırasında sayıları on ikiyi bulan tebdil hasekileri padişahın maiyetinde bulunur, belli zamanlarda bunlar kıyafet değiştirip İstanbul'da dolaşır ve gizli emirlerle vilâyetlere gönderilirdi. Kayıkla tebdilikıyafet gezen padişahın kayığı çeken kürekçilere "tebdil-i hümayun hamlacısı" denilmiş, tebdille Boğaziçi'nde bindiği kayığa da "tebdil piyadesi" adı verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Târîhi (haz. Ziya Yılmaz), Ankara 2003, I, 9, 325, 375, 378, 396, 529, 533; II, 692, 767, 871, 999-1000, 1173; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 9; Naîmâ, *Târîh* (haz. Mehmet İpşirli), Ankara 2007, II, 614, 760, 828, 852, 869-870, 874, 876, 980; Şem'dânîzâde, *Müri't-tevârih* (Aktepe), II/A, s. 12, 35; *Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi: İstanbul'un Uzun Dört Yılı: 1785-1789* (haz. Feridun M. Emecen), İstanbul 2003, s. 52-53; Câbi Ömer Efendi, *Târîh* (haz. Mehmet Ali Beyhan), Ankara 2003, I, 342, 453, 941-942; *Vekâyiname*, TTK Ktp., nr. 58, tür.yer.; III. Selim'in *Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme* (haz. V. Sema Ankan), Ankara 1993, tür.yer.; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 59-61, 475; Danişmend, *Kronoloji*, III, 391-392; IV, 67, 442-443; Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi: Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul 2001, s. 47-51; Necdet Sakaoğlu, "Tebdil Gezme", *DBİst.A*, VII, 230-231.



MEHMET İPŞİRLİ

TEBENNÎ

(bk. EVLÂT EDİNME).

TEBERDAR

(bk. BALTACI).

TEBERRÎ

(التبري)

İmâmiyye Şiası'nın devlet başkanlığı, dolayısıyla siyasî hâkimiyet konusunda kendileri gibi düşünmeyenlerle ilişkiyi kesmesi anlamında bir terim.

Sözlükte "hastalıktan kurtulup şifa bulmak; seilmeyen biriyle ilgiyi kesip ondan uzaklaşmak" anlamlarındaki **ber'** (**bür'**, **bür-rû'**) kökünden türeyen ve aynı mânaya gelen **teberrînin** (**teberrü'**) karşıtı "sevmek, severek bağlanmak" anlamına gelen **velâ-yet** kökünden türeyen **tevellîdir** (Farsça'da bu kelimeler **teberrâ** ve **tevellâ** şeklinde kullanılır). Terim olarak **teberrî** (berâet) "İmâmiyye Şiası'nın devlet başkanlığı, dolayısıyla siyasî hâkimiyet konusunda kendileri gibi düşünmeyen kişi ve zümrelerle ilişkisini kesmesi", **tevellî** ise "bu hususta kendileri gibi düşünenlerle dostluk içinde bulunması" demektir. İlk İslâmî gruplardan Hâricîler, Hz. Ali başta olmak üzere bütün düşmanlarından ilgilerini kestiklerini beyan ederek **teberrî** anlayışını yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Ezârika'nın kurucusu Nâfi' b. Ezrak'ın kendisiyle birlikte savaşa katılmayanlarla ilişkisini kestiği, fakat daha önce bunları benimseyip sevenlerden **teberrî** etmediği, Necde b. Âmir'e mensup olanların Ebû Fûdeyk'ten **teberrî** ettikleri, Yezîdiyye'nin Muhakkime-i Ülâ'yı ve İbâzıyye'yi sevip benimsediği, bazı bid'atçılardan ise **teberrî** ettiği (Eş'arî, s. 86-87, 92, 103) dikkate alındığında **teberrî** ve **tevellî** yöntemlerinin Hâricîler arasında erken dönemlerden itibaren kullanıldığını söylemek mümkündür. İmâmiyye Şiası'nın **teberrî** anlayışı ise değişik merhalelerden geçerek bir mezhep prensibi haline gelmiştir. Şii kaynaklarında, başta Hz. Ebû Bekir ile Ömer olmak üzere Hz. Ali'nin "düşman"larından ilk **teberrî** eden ve onların küfre girdiğini söyleyen kişinin Abdullah b. Sebe olduğu ileri sürülür (Kummî, s. 20; Nevbahî, s. 19). Hz. Ali ve Muâviye taraftarlarının birbirini itham etmeleri Ali'nin vefatından sonra devam etmiş, bir taraftan Ali muhaliflerinin küfre girdiği ileri sürülürken diğer taraftan onun ve mensuplarının idarede yetersiz olduğu söylenmiştir. Bu dönemde Hz. Ali taraftarları, Muâviye ve yandaşlarıyla ilgili **teberrî**lerini siyasî propaganda aracı şeklinde kullanıyor, ilk iki halifeye yönelik **teberrî**lerini, onların Hz. Ali'ye Allah tarafından verilen hakkın kullanılmasına engel olmaları iddiasına dayandırıyordu. Aynı devirlere ait İmâmiyye